

*Милица Даниловић,
Начелник одељења за матичну евиденцију,
у филијали пензијског и инвалидског
осигурања зајослених за град Београд, Београд*

**Остваривање и коришћење права из пензијског и
инвалидског осигурања
-Према новом Закону о пензијском и инвалидском
осигурању-**

Резиме

Српски Закон о пензијском и инвалидском осигурању по мишљењу остваривања права усвојено је следеће новине:

- сагласности надлежних министарстава за општи акти фонда којим се уређује постојање и начин већања,*
- обављање контроле позитивних и негативних налаза органа већања,*
- предлог за већање даје лекар, а сагласности на предлог лекара лекарска комисија, коју именује министарство здравља,*
- обавезан контролни преглед у року од 3 године од дана утврђене инвалидности и могућности фонда да утврђује промене у стању инвалидности.*

Оно што је код коришћења права из пензијског и инвалидског осигурања различито у односу на раније постојећи систем је следеће:

- прецизирање евидентног дајума почетка коришћења права на инвалидску пензију, у циљу превазилажења проблема који су до сада били присутни у пракси,*

- *немогућности коришћења права на породичну пензију члану породице, уколико је то лице осуђено за смрт лица по основу кога осиварује право.*

Кључне речи: *осиваривање и коришћење права из ПИО, надлежности суда, стариросне пензије, инвалидске пензије, породичне пензије.*

Увод

Одредбама чланова 82. -124. Закона о пензијском и инвалидском осигурању (Сл. Гласник РС 34/03) уређује се поступак остваривања и коришћења права из пензијског и инвалидског осигурања, с тим што је већина одредби идентична одредбама ранијих прописа.

Највише промена код остваривања права односи се на одредбе које регулишу инвалидско осигурање. Повећана је контрола рада органа вештачења када је за остваривање права из пензијског и инвалидског осигурања по основу инвалидности потребан налаз, оцена и мишљење органа вештачења. Новина у односу на претходни систем је и увођење обавезаног контролног прегледа за корисника права по основу инвалидности у року од 3 године од дана утврђене инвалидности, при чему се Фонду даје могућност да по службеној дужности утврђује промене у стању инвалидности.

У делу Закона који регулише коришћење права из пензијског и инвалидског осигурања новине се односе на прецизирање датума почетка коришћења права на инвалидску пензију чиме су се отклонили проблеми који су постојали у пракси. Изричито је речено да право на породичну пензију не припада члану породице који је правоснажном пресудом осуђен за смрт лица по основу кога би остварио или користи право на пензију.

Надлежност фонда

Одредбом чл. 82. Закона прецизира се општа месна надлежност за остваривање права из пензијског и инвалидског осигурања и она се везује за фонд код кога је осигураник последњи пут био осигуран. Под последњим осигурањем подразумева се осигурање у време остваривања права у коме се осигураник затекао у време остваривања права. Ако осигураник није у осигурању, месна надлежност фонда опредељује се према фонду код кога је осигураник био осигуран у моменту престанка осигурања.

Истом одредбом у ставу 3. даје се могућност осигуранику, тј. кориснику или члану његове породице да на свој изричит захтев, право на пензију оствари код фонда код кога је навршен, тј. утврђен претежан део стажа осигурања. За остваривање права код фонда са претежним стажом треба истаћи:

- да је оно везано за остваривање права на пензију (старосну инвалидску и породичну пензију) а не и за друга права из пензијског и инвалидског осигурања,
- да је за остваривање овог права потребан изричит захтев осигураника, тј. члана породице (када је у питању породична пензија) ,
- да се ово право може користити само један пут (ако се не искористи у моменту остваривања права , јер осигураник није поднео захтев , то право може касније остварити по основу свог захтева и као корисник пензије) ,
- да се захтев за остваривање права увек подноси фонду код кога је последњи пут осигуран па и у случају претежног осигурања.

Изузетак од правила опште месне надлежности фонда последњег осигурања, утврђује чл. 83. Закона који предвиђа да се права из пензијског и инвалидског осигурања по основу инвалидности и смрти проузроковане повредом на раду или професионалном болешћу остварује искључиво код фонда код кога је био осигураник осигуран у часу настанка те повреде, тј. тог обољења.

Одредбом чл. 89. Закона предвиђено је да лице из чл. 15. Закона захтев да се укључује у обавезно осигурање и лице из чл. 17. (ученици и студенти до навршених 26 год. живота који раде преко омладинске задруге и налазе се на обавезном производном раду, професионалној пракси или практичној настави, лица упућена на стручно оспособљавање, доквалификацију или преквалификацију, лица на издржавање казне затвора и волонтери) захтев за остваривања права за случај инвалидности и телесног оштећења проузрокованог повредом на раду или професионалном болешћу подносе фонду за пензијско и инвалидско осигурање запослених. Такође изузетак од одредбе чл. 82. Закона којом је утврђена општа месна надлежност утврђено је у чл. 90. Закона, која предвиђа да је за поновно одређивање пензије кориснику који се запосли или обавља самосталну делатност у смислу чл. 121. Закона најмање годину дана надлежан фонд код кога је корисник остварио право на старосну пензију (што не мора бити фонд код кога је последњи пут осигуран) .

Подношење захтева и услови за остваривање права из пензијског и инвалидског осигурања

Обзиром да су права из пензијског и инвалидског осигурања (чл. 6. Закона) лична права и не могу се преносити на друга лица, да би фонд покренуо поступак за њихово остваривање потребан је захтев осигураника или члана породице ако је у питању породична пензија. То значи да осигураник који је испунио услове за стицање права на пензију или услове за признавање пензијског стажа, не мора и користити та права. Да би фонд решавао о тим правима мора да постоји захтев осигураника.

Значи, осигураник који је испунио услове за остваривање права на пензију или неко друго право из пензијског и инвалидског осигурања подноси захтев фонду тј.

његовој организованој јединици (филијали или испостави) и то у писменој форми на обрасцима захтева које су фондови израдили у циљу ефикаснијег спровођења поступка.

Образац захтева се мора попунити, потписати и уз одговарајуће доказе предати надлежној филијали, тј. испостави фонда.

Тако уз захтев за **старосну пензију** треба поднети:

- решење о престанку радног односа;
- закључну радну књижицу;
- копију потврде о предатој одјави са осигурања (М3а);
- војну књижицу или уверење војног одсека о служењу војног рока (за осигуранике- мушкарце).

Уз захтев за остваривање права на **породичну пензију** треба поднети:

- а) за покојника: извод из матичне књиге умрлих;
 - ако је корисник пензије-чек о пензији;
 - ако је осигураник-радну књижицу и копију М3а.
- б) за чланове породице које треба да остваре право на пензију:
 - за удову или разведену удову;
 - извод из матичне књиге венчаних не старију од 6 месеци;
 - ако је удова у осигурању доказ о престанку осигурања;
 - пресуду о разводу брака из које се утврђује издржавања разведене удове од стране умрлог.
- ц) за децу:
 - и звод из матичне књиге рођених;
 - доказ о школовању за децу старију од 15 год. (потврду школе коју дете старије од 15 год. похађа).

Овде треба указати на одредбу чл. 88. став 3 Закона да је корисник права дужан да фонду благовремено пријави промену које је од утицаја на право или обим коришћења тог права.

Пример

Пошто запослење корисника права на породичну пензију повлачи престанак исплате те пензије док траје то запослење (чл. 117. став 3. Закона) онда је он у обавези да пријави ту промену. Уколико то не уради, корисник права чини прекршај за који је чл. 212. Закона предвиђена новчана казна од 1000-20000 динара, а фонд има право да од корисника наплати штету насталу неоснованом исплатом (чл. 208.).

Чл. 94. Закона и чл. 27. и 28. Правилника о образовању, организацији и начину рада, органа вештачења (Сл. Гласник РС бр. 46/03) који је у примени од 01. 05. 2003. године прописано је да је за покретање поступка остваривања права **по основу инвалидности** неопходан захтев осигураника и предлог за утврђивање инвалидности (предлог за вештачења- образац 1) попуњен од стране ординирајућег лекара и као новина да се са тим предлогом сагласила надлежна лекарска комисија здрав-

ствене установе. Лекарске комисије именовало је министарство надлежно за послове здравља, на територији Београда постоје 3 комисије и то:

- при Дому здравља Нови Београд;
- при Дому здравља Палилула;
- при Дому здравља Савски ванац.

Ако предлог за утврђивање инвалидности (образац 1) који се подноси уз захтев, није оверен од стране надлежне лекарске комисије здравствене установе, поступак се може покренути само под условом да је осигураник уплатио на рачун Фонда одређен износ за трошкове вештачења (сада је то 15.000.00 динара), о чему ће се поднети доказ да је уплата извршена. Уколико се утврди инвалидност чл. 28. став 2. Правилника, предвиђено је да се трошкови рефундирају. Овде треба нагласити да је основни задатак надлежне лекарске комисије здравствене установе да процени комплетност медицинске документације која ће се Фонду поднети ради вештачења радне способности.

Битна новина овог Закона је и увођење обавезног контролног прегледа најкасније у року од 3 године од дана утврђивања инвалидности (чл. 96. став 2. Закона и чл. 51. Правилника).

Чл. 51. Правилника је предвиђен изузетак када се контролни преглед на одређује и то:

- ако је узрок инвалидности једно од 18 таксативно набројаних обољења (као дијализа, генетске болести, ампутација екстремитета, малигна обољења, након хемотерапије и операције и др.);

- када је на основу медицинске документације трајно утврђена инвалидност од стране иностраног носиоца социјалног осигурања;

- када је инвалидност утврђена код осигураника после навршених 55 (жене) односно 58 (мушкарци) године живота, осим у случајевима за које процени орган вештачења.

Поступак за остваривање права **на новчану накнаду за телесно оштећење и новчану накнаду за помоћ** (до доношења одговарајућих прописа-чл. 244. Закона) покреће са на захтев осигураника односно корисника права и уз који треба приложити одговарајућу медицинску документацију. Са овом медицинском документацијом не мора се сагласити надлежни лекар комисије здравствене установе.

Орган вештачења дужан је приликом вештачења о инвалидности, по службеној дужности да цени да ли код осигураника постоји телесно оштећење или не, као и да ли постоји потребна нега и помоћи од стране другог лица или не.

Промене у стању инвалидности које су од утицаја на право на инвалидску пензију признату правоснажним решењем, утврђују се у поступку по захтеву осигураника или по службеној дужности.

Треба истаћи одредбу чл. 85. Закона из које произилази обавеза фонда код кога се утврђује право да прибави све податке из матичне евиденције осигураника, укључујући и податке матичне евиденције других фондова.

Пример

Ако је осигураник у једном периоду свог радног века провео у осигурању на територији Републике Хрватске, фонд код кога је покренут поступак за остваривање права ће од надлежне подручне филијале затражити податке о стажу и заради за осигураника.

Доношење решења и правни лекови

Решење о правима из пензијског и инвалидског осигурања и о пензијском стажу доноси орган фонда одређен статутом фонда. Првостепено решење подлеже претходној контроли, а против њега се може изјавити жалба у року од 15 дана од дана пријема решења. У поступку достављања првостепеног решења, улагања жалбе, рока за жалбу и другог примењују се одредбе Закона о општем управном поступку-решење се мора уручити лично осигураннику, обзиром да рок за жалбу тече у односу на дан када је осигураннику уручено, односно од првог наредног дана од када је решење уручено, а завршава се петнестог дана. Уколико петнаести дан пада у недељу или празник рок се продужава на први наредни радни дан.

Треба истаћи да жалба не одлаже извршења решења осим ако се њоме не побија утврђена инвалидност (датум инвалидности, узрок инвалидности).

Против решења донетог по жалби, као и против коначног решења о подацима утврђеним у матичној евиденцији, може се покренути управни поступак код надлежног суда (стварно је надлежан окружни суд, чија се месна надлежност утврђује према пребивалишту осигураника тј. корисника који покреће спор).

Чл. 104. Закона предвиђено је понављање поступка у систему пензијског и инвалидског осигурања без временског ограничења и када нису испуњени услови за обнову поступка по Закону о општем управном поступку. Поступак се може поновити у случају када се сазна за нове чињенице, нађе или стекне могућност да се употребе нови докази који сами или у вези са већ употребљеним доказима могу довести до другачијег решења, а и када је пропуштено да се у ранијем поступку изнесе нека нова чињеница или доказ који може довести до другачијег решења.

Чл. 105. Закона утврђена је, као ванредно правно дејство, могућност измене правоснажног решења. Под правоснажним решењем подразумева се решење против кога се не може изјавити жалба нити покренути управни поступак. Законодавац предвиђа три ситуације када се може изменити правоснажно решење:

- ако је њиме повређен Закон или општи акт фонда на штету осигураника;
- ако је о неком правном питању заузето правно схватање повољније за осигураника;
- ако се сазна за чињенице које су од утицаја на право осигураника, а настале су после доношења решења.

Измена правоснажног решења може се вршити по захтеву осигураника, и тада права припадају од првог дана наредног месеца од дана подношења захтева за

измену решења, односно од дана доношења решења у поступку за измену, покренутог по службеној дужности.

Коришћење права из пензијског и инвалидског осигурања

Старосна пензија

Право на старосну пензију остварује се по престанку осигурања. Ово практично значи да, без обзира што је осигураник испунио законом предвиђене услове, старосну пензију може остварити тек када му престане осигурање (чл. 107. Закона). Старосна пензија се исплаћује од дана испуњења услова ако је захтев поднет у року од 6 месеци од дана испуњења услова прописаних за стицање права односно од дана престанка осигурања. Ако је захтев поднет по истеку овог рока, старосна пензија се исплаћује од дана доношења захтева и 6 месеци уназад од поднетог захтева (чл. 111. став 1. Закона).

Пример

Жена-осигураник је испунила услов за стицање права за старосну пензију 20. 01. 2003. (58 год живота и 20 год. пензијског стажа) налази се ван осигурања, захтев за пензију је поднела 20. 10. 2003. Право на пензију и исплату исте стиче 20. 04. 2003. (шест месеци уназад од 20. 10. 2003.) . Да је захтев за пензију поднела 20. 07. 2003 право на пензију и исплату исте стекла би 20. 01. 2003.

Чл. 121. Закона дата је могућност кориснику старосне пензије који се запосли или обавља самосталну делатност на територији Републике најмање годину дана, да по престанку тог запослења, односно обављања те самосталне делатности, тражи поновно одређивање висине пензије. Значи, време проведено у осигурању урачуна ће му се у пензијски стаж, а остварена зарада, односно основица осигурања узеће му се у обзир за поновно одређивање пензије. Овде треба истаћи да се кориснику старосне пензије који се запосли или обавља самосталну делатност не обуставља исплата пензије за време запослења тј. обављања самосталне делатности.

Инвалидска пензија

Осигуранику који право на инвалидску пензију остварује у поступку покренутом у току трајања осигурања, инвалидска пензија исплаћује се од дана престанка осигурања, али најраније од дана када је послодавац примио правоснажно решење о утврђеној инвалидности (чл. 112. Закона). Ово прозилази из одредбе чл. 98. став 1. тачка 1. Закона о раду према којој ће послодавац запосленом код кога је утврђен губитак радне способности раскинути радни однос са даном пријема правоснажног решења о утврђеној инвалидности.

Ако право на инвалидску пензију остварује лице које је ван осигурања, а инвалидност је постојала пре поднетог захтева, право на пензију припада од дана утврђене инвалидности, али највише за 6 месеци од поднетог захтева.

Породична пензија

Породична пензија се исплаћује од дана смрти осигураника, тј. корисника права ако је захтев за остваривање права поднет у року од 6 месеци од дана смрти осигураника, тј. корисника. Ако је захтев поднет по истеку тог рока, исплата породичне пензије почиње од дана подношења захтева и за 6 месеци уназад. Наравно, овде треба истаћи да ако право на пензију остварује брачни друг који је у осигурању право на породичну пензију припада по престанку осигурања без обзира што је захтев поднет благовремено и испуњени су услови на дан смрти покојника.

Одредбом чл. 116. Закона предвиђено је да се породична пензија исплаћује као једна и када је одређена за више чланова. Изузетно од овог правила ће се одступити ако корисници захтевају да им се део пензије који њима припада исплаћује одвојено (нпр. ако живе одвојено). У том сличају ако пензију уживају само чланови уже или шире породице укупан износ пензије се дели на једнаке делове и тако исплаћује. Ако пензију уживају чланови и уже и шире породице, пензија се претходно подели на део који припада члановима уже породице и део који припада члановима шире породице, па се сваки од ова два дела распоређује на једнаке делове зависно од броја корисника.

Чл. 117. Закона предвиђено је да уколико породичну пензију користи више чланова породице, па неком од њих престане право на пензију (рецимо дете престане да се школује) осталим члановима породице, који имају право на пензију, одредиће се поново висина пензије и тај нови износ пензије припада од првог наредног дана у односу на дан када је кориснику престало право на пензију. Ако се неком од чланова породице обустави исплата породичне пензије или пензија мирује, неће се одређивати нови износ пензије.

Међутим, ако се неко од корисника пензије запосли или отпочне са обављањем самосталне делатности, по основу које је обавезно осигуран, породична пензије се не исплаћује. Овде посебно треба истаћи, обзиром да се у пракси често поставља као проблем, да уколико неко од чланова породице који користи породичну пензију отпочне са обављањем послова по основу уговора о делу, ауторског уговора, или послова по основу других уговора по основу којих остварује уговорену накнаду и по том основу стекне својство осигураника у смислу чл. 12. став 1. тачка 3. Закона, за време обављање тих послова обуставиће му се исплата породичне пензије. Исплата породичне пензије обуставиће се и уколико неко од корисника породичне пензије отпочне са коришћењем своје инвалидске или старосне пензије.

Право на породичну пензију престаје члану породице који услед насталих промена више не испуњава услове за стицање и коришћење породичне пензије.

Пример

Детету –кориснику породичне пензије старом преко 26 год. живота престаје право на породичну пензију без обзира што се и даље налази на школовању.

Такође, престаје право на породичну пензију члану породице који је правоснажном пресудом осуђен за смрт лица по основу кога остварује, тј. користи право.

Новчана накнада за телесно оштећење

Новчана накнада за телесно оштећење исплаћује се од дана настанка телесног оштећења, али највише за 6 месеци уназад од дана поднетог захтева, уколико је телесно оштећење постојало пре подношења захтева (чл. 113. Закона).

Одредбом чл. 114. Закона предвиђено је да уколико корисник новчане накнаде за телесно оштећење стекне право на новчану накнаду по основу истог телесног оштећења по посебним прописима (нпр. по прописима о борачкој заштити) по сопственом избору мора се определити само за једну од те две накнаде.

Исплата пензија и новчаних накнада и застарелост

Пензија и новчане накнаде утврђују се у месечном износу и исплаћују се уназад, а фонд је у обавези да ова давања кориснику исплаћује у месту његовог боравка у Републици Србији, тј. Републици Црној Гори. Ово намеће и обавезу кориснику пензије да благовремено обавести фонд о свакој промени адресе боравка.

Изузетак од правила да права из пензијског и инвалидског осигурања не застаревају представља одредба чл. 123. Закона која предвиђа да ће се доспели месечни износи пензије, односно новчане накнаде за телесно оштећење који нису могли бити исплаћени кривицом корисника права, накнадно бити исплаћен највише за 12 месеци уназад од дана када је поднет захтев за исплату.

Чл. 119. Закона предвиђено је да осигураник, односно корисник пензије који на територији Републике стекне две или више пензија, може по сопственом избору користити само једну пензију.

Пример

Осигураник који ужива своју личну пензију, а по смрти брачног друга стекне услове за признавање права на породичну пензију, мора се определити за једну од те две пензије. Ово право избора није ограничено па се корисник у сваком моменту може определјивати коју ће од стечених пензија користити.

Одредбом чл. 110. став 2. Закона предвиђено је да права из пензијско инвалидског осигурања престају када корисник пензије оствари право из овог осигурања код организације за обавезно пензијско и инвалидско осигурање државе која је формирана на подручју бивше Југославије, ако међународним уговором није другачије регулисано. До сада су закључене конвенције о социјалном осигурању са Републиком Македонијом са применом од 1. 04. 2002. и са Републиком Хрватском са

применом од 1. 05. 2003. Ових дана се очекује примена конвенције са Босном и Херцеговином (иста је ратификована и објављена).

У ставу 3. истог члана предвиђено је да, уколико се корисник пензије не територији Републике запосли или обавља самосталну делатност, па стекне услове за остваривање права на старосну пензију према новом Закону, приликом утврђивања пензије рачунаће се само стаж остварен у Републици.

Пример

Уколико осигураник има 63 год. живота и 40 год. стажа и то 20 год. пензијског стажа навршеног у Хрватској и 20 год. пензијског стажа навршеног у Србији, за утврђивање права на пензију по новом Закону узмеће се само 20 год. пензијског стажа навршеног у Републици, а не и 20 год. пензијског стажа навршеног у Хрватској по основу кога је остварио право на пензију у тој држави.

Ако се корисник пензије запосли у иностранству и то у земљи са којом немамо закључен међународни уговор о социјалном осигурању, за време тог рада обуставиће се исплата пензије. Међутим, ако се корисник пензије запосли у земљи са којом имамо закључен уговор о социјалном осигурању, исплата пензије зависиће од одредби тог уговора.

И на крају треба поменути и одредбу чл. 124. Закона која у ставу¹ предвиђа обавезу фонда код кога је остварено право на пензију да врши исплату пензије и новчане накнаде за телесно оштећења у иностранству само ако је таква обавеза утврђена међународним уговором и то под условом реципроцитета. У ставу 3 истог члана предвиђено је да корисник пензије и новчане накнаде по прописима из пензијског и инвалидског осигурања може да овласти неко друго лице да у његово име прима пензију или накнаду, с тим што је важење овог овлашћења ограничено на 12 месеци. По протеку рока од 12 месеци, корисник права је дужан да обнови овлашћења, односно сачини ново са истим роком важења и достави надлежној филијали која врши исплату пензије, односно накнаде.

Milica Danilović,
Chief of Department for Central Evidence
Belgrade Pension and Invalidation Insurance Fund, Belgrade

Realization and Enjoyment of Pension and Invalidation Insurance Rights - According to the New Pension and Invalidation Insurance Act

Summary

The Serbian Pension and Invalidation Insurance Act establishes as to the realization of rights the following novelties: 1) compliance of the competent ministries for the regulation on procedure and method of expertise; 2) control of positive and negative expertise; 3) a doctor provides the proposal, with the consent of commission of doctors nominated

by the Ministry, 4) obligatory control examination within the term of three years after the day of established invalidity, with authority of the Fund to establish the changes in the state of invalidity. There are following differences from the previous system: 1) exact making the starting date for enjoyment of invalidity pension right, 2) prohibition of family pension for a family member, who was condemned for a murder of person whose pension should use otherwise.

Key words: *pension, invalidity, insurance, pension fund.*